

Корпоративна взаємодія як основа реалізації функцій Національної електронної бібліотеки

Охарактеризованы основные подходы к организации корпоративного взаимодействия библиотек по созданию распределенного ресурса Национальной электронной библиотеки Украины

Ключевые слова: *Национальная электронная библиотека, функции электронных библиотек, корпоративное взаимодействие библиотек*

Describes the main approaches to the organization of corporate interaction library for creating distributed resources of the National Electronic Library of Ukraine

Keywords: *National Electronic Library, functions of digital libraries, Libraries Corporate*

Останнє десятиріччя ХХ та початок ХХІ сторіччя бібліотеки провідних країн світу мобілізують свій інтелектуальний та техніко-технологічний потенціал для вирішення завдання, від якого в умовах панування глобального інтернет-простору напряду залежить цивілізаційний розвиток людства. Вони розробляють і реалізують проекти створення Національних електронних бібліотек (НЕБ) — розподілених гетерогенних колекцій онлайнних та офлайнних документів, що поєднуються в єдину систему безвідносно до їх фізичного місцезнаходження та юридичної належності завдяки єдиній ідеології структуризації й дистанційного доступу.

Головна якісна відмінність НЕБ дозволяє виконувати її базову — документально-комунікаційну функцію — в максимально зручному користувачеві режимі, забезпечуючи оперативний доступ до мережевих документів, який не обмежений ні часом, ні простором. Похідними від цієї базової функції є:

- кумулятивно-меморіальна — функція максимально повного збирання та постійного зберігання національного репертуару електронних документів як моделі культурного надбання нації;
- соціокультурна — усунення «інформаційної нерівності» між окремими регіонами та верствами населення завдяки безперешкодному доступу всіх категорій користувачів до соціально значущої інформації; гідна інформаційна ідентифікація інтелектуального доробку України в глобальному Інтернет-просторі.

Навіть найпотужніша бібліотечна установа не може самостійно забезпечити генерування, систематизацію, зберігання та організацію використання контенту сукупного електронного бібліотечного фонду країни. Накопичений світовою бібліотечною практикою досвід дозволяє стверджувати, що головним організаційним принципом створення НЕБ є корпоративність, під якою у бібліотечному світі розуміють добровільне співробітництво бібліотек, зацікавлених у підвищенні якості інформаційного обслуговування користувачів.

Перші реальні можливості створення електронних мегабібліотек національного та світового рівнів з'явилися з моменту винаходу у 1991 р. технології World Wide Web. Оскільки серед основних завдань електронної бібліотеки — не лише інтеграція інформаційних ресурсів, але й ефективна навігація в них, яка надає можливість миттєво знаходити потрібну інформацію з найбільшою повнотою й з найменшими витратами, перші спроби корпоративної співпраці зарубіжних бібліотек були спрямовані на створення зведених електронних каталогів. Так, національний зведений каталог Німеччини дає інформацію про фонди 400 університетських та публічних бібліотек країни, зведений каталог Франції відбиває фонди 160 французьких бібліотек на чолі з Національною бібліотекою. Проект «Europeana» — це приклад ефективної міжнародної корпоративної співпраці, результатом якої є централізований каталог культурної спадщини, в якому зберігаються метадані найцінніших електронних одиниць зберігання бібліотек та музеїв Європи. Нині цей каталог відбиває більше 20 млн. документів, що належать 1500 установам з 32 країн європейського континенту [12].

Найновіший приклад результативної корпоративної співпраці — це проект створення Національної електронної бібліотеки Америки (НЕБА), який стартував у 2010 р. Уже з моменту зародження ідеї цієї бібліотеки було організовано координаційну раду, яка розробила стратегію та забезпечила узгоджену діяльність численних та різноманітних учасників проекту, серед яких не лише бібліотеки, але й музеї і архіви. Згідно затвердженому майстер-плану, бібліотека не буде єдиною уніфікованою базою даних, а об'єднає електронні колекції усіх учасників проекту. Нині одержано грант і створено шість робочих груп для вивчення найскладніших питань, пов'язаних з розробленням профілю й змісту контенту майбутньої бібліотеки, її технічної архітектури, системою управління та вартістю, проблемами авторського права. Важливо підкреслити, що розробкою проекту НЕБА управляє секретаріат — група ентузіастів, переважно фахівців Гарвардського університету на чолі з директором його юридичної бібліотеки. Після запуску проекту у квітні 2013 р. буде створено штаб-квартиру НЕБА, раду директорів та управляючий комітет, до складу якого увійдуть представники усіх зацікавлених сторін, а саме — університетів, бібліотек, видавців, незалежних дослідників та книголюбів [12]. Такий підхід можна вважати зразком демократичної й результативної корпоративної співпраці, побудованої на добровільних засадах та ініційованої директорами декількох університетських бібліотек. Крім цього це справжній майстер-клас стратегічного та ефективного проектного менеджменту, якого нині так не вистачає українському бібліотечному співтовариству. Про це, на жаль, свідчить сучасний стан справ щодо створення Національної електронної бібліотеки України.

За останні 15 років було прийнято близько двадцяти нормативно-правових актів щодо розбудови інформаційного суспільства, в яких поряд з іншими завданнями йшла мова про необхідність створення національної системи електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів. Вперше на державному рівні сутність проекту створення Національної електронної бібліотеки було окреслено в постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку державних замовників завдань Національної програми інформатизації на 1999 р.» № 431 від 22 березня 1999 р. [6]. Основними організаційними принципами формування

розподіленого документного ресурсу НЕБ визначено координацію відомчих програм та проектів стосовно оцифрування найціннішої частини бібліотечних фондів та кооперацію щодо їх об'єднання в корпоративний ресурс з метою ефективного використання.

Бібліотечна громадськість України активно включилась в обговорення та реалізацію цих планів. З метою підтримки проекту створення НЕБ колективом Книжкової палати України було розроблено «Стратегічний план інформатизації бібліотек України до 2005 року». План вміщував десять проектів, найважливішими з яких щодо вдосконалення формування електронних бібліотечних ресурсів та управління ними були проекти «Створення національної інформаційно-бібліотечної мережі», «Створення та запровадження комунікативного формату для обміну бібліографічними даними в Україні (UkrMARC) та на міжнародному рівні (UNIMARC) [5]. Проте, жоден із цих проектів так і не був остаточно втілений в життя.

Найрезультативнішим в контексті формування системи національних електронних бібліотечних ресурсів став започаткований у 1998 р. НБУВ спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації (ІПРІ) корпоративний проект формування загальнодержавної бази даних «Україніка наукова», в якій розкривається зміст наукових публікацій за усіма основними галузями знань. Він гарантує вільний доступ до результатів наукових досліджень, проведених за рахунок держбюджету. Реалізація цього проекту сприяє зміцненню інформаційної бази для підтримки інноваційної діяльності, включенню національних ресурсів до міжнародної системи наукових електронних комунікацій, формуванню позитивного іміджу української науки. Але генерування такої бази даних це лише невеличкий сегмент НЕБУ.

Важливим напрямом формування ще однієї складової національних електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів стала робота зі створення повнотекстового електронного архіву НБУВ. Започатковано її згідно з Наказом Вищої атестаційної комісії і НАН України «Про затвердження Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». У

2009 р. науково-видавничою радою НАНУ разом зі співробітниками НБУВ розроблений договір про передавання електронних копій наукового періодичного видання, в якому зазначено, що установа-видавець сама визначає термін затримки представлення електронної версії видання у вільному Інтернет-доступі [4]. Нині цей проект успішно реалізується, але його можна розглядати як приклад корпоративної співпраці національної бібліотеки та наукових видавничих установ країни. Щодо координаційної функції НБУВ як головного науково-методичного центру у справі створення єдиного національного електронного фонду як сукупності ресурсів наукових бібліотек, то її реалізацію поки що не можна визнати ефективною.

Певні надії на активізацію результативної корпоративної взаємодії провідні вітчизняні бібліотеки пов'язували з прийнятою у 2003 р. Кабінетом Міністрів України «Концепцією формування системи національних електронних інформаційних ресурсів» [7]. Головною метою даної Концепції була розробка стратегії вирішення організаційних, нормативно-правових і технологічних аспектів проблеми формування системи національних інформаційних ресурсів, у складі яких, зокрема, було згадано і електронні ресурси вітчизняних бібліотечних та інформаційних центрів. Але, на жаль, про завдання бібліотек в розбудові системи НЕБ в цьому концептуальному нормативному документі майже не йшлося. Головну увагу було приділено необхідності створення Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів України, який, до речі, так і не знайшов свого реального втілення.

Ситуація з розбудовою потужної НЕБ не змінилася й з прийняттям Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 - 2015 роки» [8], й з ухваленням у грудні 2009 р. Концепції Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека - XXI», в якій відсутній навіть термін «національна електронна бібліотека» [9].

В контексті реалізації окресленої в цій Концепції програми створення електронної депозитарної бібліотеки директор Книжкової палати України М. Сенченко запропонував доповнити Закон України «Про обов'язковий

примірник документів» вимогою про обов'язкове безоплатне надання видавцями не лише зразку друкованого видання, але й його електронного оригінал-макету для тривалого збереження та формування розподіленого фонду Національної електронної бібліотеки [10]. Цією ініціативою він підкреслив, що справа формування єдиного депозитарію електронних бібліотечних ресурсів є дійсно загальнонаціональним завданням, яке реально виконати лише при умові налагодження корпоративної взаємодії не лише бібліотек, але й видавців. Тим більше, що нині вже назріла необхідність архівування та зберігання електронних мережевих ресурсів національного сегменту Інтернету як частини світової культурної спадщини. Уже більше десяти країн світу створили правові засади обов'язкового депонування мережевих ресурсів національного сегменту Інтернету. Так, у 2006 р. у Німеччині вступив у дію новий закон про Німецьку національну бібліотеку (ННБ). Головна його новація — це уведення положення про обов'язкове депонування мережевих документів. Згідно закону, будь-який створювач мережевих публікацій зобов'язаний надавати їх у Національну електронну бібліотеку. У зв'язку з цим оновлено технології формування фонду ННБ, які передбачають повну автоматизацію циклу комплектування, каталогізації, індексування та архівування мережевих документів у будь-яких форматах — електронні книги, презентації, музичні файли, веб-сайти та ін. При цьому важливо, що постачальник ресурсу може зазначити, які саме права на розповсюдження документів він передає ННБ. Діапазон прав достатньо широкий — від доступу лише у приміщеннях читальних залів бібліотек Німеччини — до глобального необмеженого доступу для будь-якого користувача [2].

Чинному бібліотечному законодавству України притаманні суттєві недоліки, серед яких – безсистемність, декларативність, відсутність законів прямої дії та потреба прийняття значної кількості підзаконних актів для підтримки діяльності вітчизняних бібліотек. Однією з головних причин незадовільного стану державного управління інформатизацією бібліотек є недостатнє усвідомлення владними структурами України їх ролі і значення як суспільно важливих комунікаційних інституцій, що забезпечують збереження, примноження та доступ до національних та світових інформаційних ресурсів.

Але окрім удосконалення нормативно-правової бази, регламентуючої цілісне формування та функціонування фонду НЕБУ, зокрема розширення сфери дії закону України «Про обов'язковий примірник документів» та забезпечення легітимності цього процесу, необхідне вирішення важливих концептуальних, організаційних, техніко-технологічних проблем щодо створення багатоконтурної комунікаційної інфраструктури та загальної системи управління генеруванням, зберіганням та використанням фонду НЕБУ, обґрунтування системи інституціональних репозитаріїв мережевих документів, а головне — створення координаційної ради з представників бібліотек-учасниць корпоративної взаємодії.

В умовах відсутності єдиної системи управління створенням НЕБ єдиним важелем, що здатний реально підвищити інформаційний потенціал електронних бібліотечних ресурсів України та ефективність їхнього використання, є висока професійна свідомість тих бібліотечних фахівців, які самотужки розвивають регіональні корпоративні проекти — від бібліотек з національним статусом — до міських публічних бібліотек. Створені в результаті цих проектів Інтернет-ресурси мають стати базовою складовою контенту майбутньої НЕБУ. Так, у січні 2009 р. представники трьох українських ВНЗ – Національного університету "Києво-Могилянська академія" (НаУКМА), Харківського національного університету імені В. Каразіна та Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича – оголосили про початок проекту «Електронна бібліотека: Центри знань в університетах України» (ELibUkr)». Ініціатором проекту, який готувався протягом трьох років, разом з НаУКМА виступила Києво-Могилянська фундація Америки. Реалізація таких проектів при умові приєднання до них провідних бібліотек усіх регіонів України, що формують потужні зведені електронні каталоги та відкриті й «юридично чисті» з точки зору авторського права повнотекстові інституційні репозитарії, буде вагомим ланкою у розбудові Національної електронної бібліотеки.

Литература:

1. Анджелаки Джоржия. Обязательное хранение цифровых материалов в странах членах Европейского Союза: обзор законодательства и правоприменительной практики / Анджелаки Джоржия // Информ. Бюл. РБА. — 2009. — № 52. — С. 31-49.
2. Гемпель Р. Работа с обязательным экземпляром сетевых публикаций в Германии / Гемпель Р., Свенссон Л. // Науч. и техн. б-ки. — 2012. — №7. — С. 62-72.
3. Гриханов Ю.А. Национальный библиотечно-информационный фонд страны: новые рубежи / Гриханов Ю.А., Джиго А.А., Елицина Е.Ю., Стародубова Н.З и др. // Библиотекосведение. — 2011. — №1. — С. 14-21.
4. Корнілова Є. Корпоративні технології у наукових бібліотеках / Є. Корнілова // Бібл. вісн. — 2007. — №4. — С. 7-12.
5. Павлуша І. Електронні бібліотеки: системний підхід до формування фондів / І. Павлуша // Бібл. вісн. — 2000. — № 2. — С. 16-19.
6. Про затвердження переліку державних замовників завдань (проектів) Національної програми інформатизації на 1999 р. : постанова Кабінету Міністрів України № 431 від 22 березня 1999 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=431-99-%EF>. — Загол. з екрану.
7. Про затвердження Концепції формування системи національних електронних інформаційних ресурсів : розпорядження Кабінету Міністрів України № 259-р від 5 травня 2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws>. — Загол. з екрану.
8. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки : Закон України № 537-V від 09.01.2007 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/law/07_isu.html. — Загол. з екрану.
9. Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека XXI»: розпорядження Кабінету Міністрів України № 1579-р від 23 грудня 2009 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/law/09_bib_21.html. — Загол. з екрану.

10. Сенченко М. Формування електронної депозитарної бібліотеки на основі обов'язкового примірника документів / М. Сенченко // Вісн. Кн. палати. — 2010. — №7. — С. 3-7.

11. Шпанцева С.М. Межведомственная кооперация — фактор эффективного управления комплектованием национального библиотечного фонда / С. М. Шпанцева, С. Г. Кузнецова, Е. В. Кочукова // Библиотековедение. — 2011. — №2. — С. 19-24.

12. Шрайберг Я.Л. Свободный доступ к ресурсам библиотек сферы образования и науки страны: новый федеральный проект на российском библиотечно-информационном пространстве / Я.Л. Шрайберг // Науч. и техн. б-ки. — 2012. — №7. — С. 5-10.